فەرمانبەرێك لە بەردەم دادگا.. ئیبراهیم ناودەشتی

پانزدە ساڵ دوای جەنگی جیهانی دووەم، ئۆتۆ ئەدۆلف ئایخمان، ڕۆڵەی کارڵ ئەدۆلف ئایخمان و ماریا چیفەرلینغ، لە شەوی (١١)ی مایسی (١٩٦٠)، لە نزیك بۆینس ئایرس-ی پایتەختی ئەرژەنتین، لەلایەن دەزگای هەواڵگری مۆساد-ەوە قۆڵبەست کرا و ڕفێندرا بۆ ئۆرشەلیمی پایتەختی ئیسرائیل بەمەبەستی ڕووبەڕووکردنەوەی بەو تۆمەتانەی کە ڕۆڵ و بەشداریی هەبووە لە قڕکردن و پاکتاوی ملوێنان جوو، وەک فەرمانبەرێکی ڕژێمی نازی.

ئەفسەری لێکۆڵەر وتەکانی ئایخمان وەردەگرێت و ئامادەکاریی پێویست دەکرێت بۆ دادگاییکردنی کە بووە سەرنجڕاکێشترین ڕوداوی یاسایی دوای دادبینیی نێودەوڵەتی نۆرنبێرگ تایبەت بە تۆمەتبارانی جەنگ. ئایخمان (بە باڵا ناوەنجییەکەی، باریک، بەساڵاچوو، کەمە سەر ڕووتاوە، چاو کزۆڵە)(١) لەبەرانبەر دادوەران و داواکاری گشتی و پارێزەر و ڕۆژنامەنووس و چاودێران و ئامادەبووان، لەو ڕۆژەدا، دەخرێتە نێو قەفەزی بلوورینی دادگا و دادبینیی دەست پێدەکات.

چەندان پرسیار هەن سەبارەت بە ڕەوایەتیی قۆڵبەستکردن و ڕفاندن و دادگاییکردنی ئایخمان، ئایا دەوڵەتی ئیسرائیل بە چ مافێک هاووڵاتیی پەنابەری دەوڵەتێکی دیکە ڕادەگوێزێت و ڕادەستی دادگای وڵاتەکەی دەکات؟ لە کاتێکدا ئەوەی لەمەڕ ئایخمانەوە زانراوە فەرمانبەرێکی لاوەکیی بووە و هەرگیز بەشداریی ڕاستەوخۆی لە پاکتاوی جەستەیی جووەکان نەکردووە؟ وەرای ئەوەی تەنانەت ناوی لەو (٣٨) سی و هەشت بەرگەی تایبەت بە تۆمەتبارە نازییەکان نییە؟ بەڵام لە بەرەئەنجامی بەڕێوەچوونی دادبینی و خستنەڕووی بەڵگە و دواندنی ئایخمان، دەردەکەوێت کە ئەو کەسە، هێندە ساکار و بێ گوناح نییە کە لە ڕووی یاساییەوە نەتوانرێت تۆمەتەکانی بەسەردا ساغ بکرێنەوە. سەرباری ئەمەش، دادگاییەکە، دەبێتە کلیلی کردنەوەی نهێنی تر و ئاشکرابوونی ڕیزێک تۆمەتباری دیکە، کە هاوشێوەی ئایخمان و لە گۆڕیدا، فەرمانبەر بوون و دواتر بە (گروپی ئایخمان) ناسێندران.

مەسەلەی دەستگیرکردن و دادگاییکردنی، پرسیاری ئایخمان خۆیشی بوو، پێی وابوو حەیفە بە کوشتن تۆمەتبار دەکرێت و دەیووت هەرگیز

مرۆڤیکی نەکوشتووە و فەرمانی کوشتنی دەرنەکردووە. سەرەتا دادگا فرە کات بەفیڕۆ دەدات بە دۆزینەوەی تەنها بەڵگەیەکی تۆمەتبارکردنی، پەیوەندییەکی تەلەفۆنیی ئەو، وا لێکدەدرێتەوە کە پێشنیازی کوشتنی بە فیشەک کردووە، لە ئەگەر ئەو (پێشنیاز)ەشی بە (فەرمان) بە هەژمار بکرێت، هێشتا سەختە بڕوا بەوە بکرێت کە ئایخمان (لە پێگەو ئاستێکدا بووە ڕێگەی پێدابێت فەرمان بە ژەنەڕاڵەکانی سوپا بکات).(٢) ئەو، ئەگەر بە جۆرێک، بەشداریی لە تاوانێکی کوشتنیش کردبێت، لەو کاتەدا ماوەی پتر لە پانزدە ساڵی بەسەردا تێپەڕیوە و تاوانەکە لەڕووی یاساییەوە کۆن بووە و سزای لەسەر نادرێت، وێڕای ئەوەی هەمیشە هاووڵاتییەک بووە کە ڕێزی لە یاسا گرتووە، هەڵبەت فەرمانەکانی هیتلەر، بە هەموو توانای، ئەو وەریگرتووە و جێبەجێی کردووە، لەبری -دەسەڵاتی یاسا- بووە لە ڕایخی سێیەم. لەگەڵ ئەمەشدا و لە سەروبەندی وتەوەرگرتن و لێپێچینەوەدا، دواجار ئەو (بیری دەکەوەتەوە کە تەواو هەستی بە لۆمەی ویژدان کردووە ئەگەر فەرمانەکانی جێبەجێ نەکردبا).(٣)

لە لایەک شەش دەروونزان، دوای وەکۆوتن و لێوردبوونەوە لە وردودرشتی ژیانی، جەخت دەکەنەوە کە کەسایەتی ئایخمان (لە ڕووی دەروونییەوە و هەڵوەستی دەرهەق بە هاوسەرەکەی، منداڵەکانی، دایبابی نەک هەر ئاسایی بەڵکو دڵخوازانەشە)، هەروەها ئەو قەشەیەی بە بەردەوامی لە زیندان سەردانی دەکرد، ڕایگەیاند کە ئایخمان (هزری ئەرێنیی هەیە).(٤) لە لایەکی دیکەوە دەرکەوت لە ڕووی خێزانییەوە ئەو تێکەڵاوی لەگەڵ بنەماڵەی جووەکان هەیە، لە پەیوەندیی بە نازییەکانیشەوە ئایخمان ئاگاداری بەرنامەی ئەو حزبە نییە و تەنانەت کتێبی (خەباتی من)ی هیتلەری نەخوێندووەتەوە.

دوای پەیوەندیی بە نازییەکانەوە، بەرپرسێکی، (فەرمان) بە ئایخمان دەکات کە (دەوڵەتی جوو)ی تیۆدۆر هرتزل بخوێنێتەوە. ئەو کتێبە، هزری ئەو، بە خێرا و تاهەتا، بە ئاڕاستەی زایۆنیزم وەردەگێڕێت. لەسەرەوە دەردەکەوێت کە یەکەم کتێب بووە لە هەموو ژیانیدا خوێندبێتیەوە و بە قووڵیی کاریگەریی لەسەری دانابێت. ئەمە هانی دەدات کتێبی (مێژووی زایۆنیزم)ی ئەدۆلف بوهم-یش بخوێنێتەوە. سەبارەت بە خوێندنەوەیان، ڕەنگە هەوڵێکی بە وێنەی لە ئایخمان خواستبێت، لەبەرئەوەی ئەو، هەرگیز دەستی نەبردبوو بۆ کتێبخانەی خێزانییەکەی باوکی و (هەمیشە، بە پێی وتەی خۆی، بێزار بوو لە خوێندنەوەی هەر شتێک، بێجگە لە ڕۆژنامەکان).(٥)

پێدەچێت ئایخمان جیاوازییەکی ئەوتۆی لەگەڵ فەرمانبەرانی سەدەی

بیست و یەک نەبێت، ئەو ئەگەر ڕۆژنامە تاقە سەرچاوەی زانینی بووبێت و شێوازی بیرکردنەوە و پێکهاتەی مێشکی لەقاڵب دابێت، ئەوا فەرمانبەرانی ئەمڕۆ فەیسبوک و هەندێ ئاپی هاوشێوەی تر، دووچاری سەرگەردانی و چەندان دەردی دەروونی و کۆمەڵایەتیی کردوون و تۆڕی کۆمەڵایەتیی گریمانەیی و شاشەکان، تاقە ڕووگە و کەناڵی وەدەستهێنانی زانیارییانە. هەژاریی مەعریفی و سنوورداربوونی خەیاڵ و زانینی تەنها زمانی کارگێڕی و ناتوانایی قسەکردن و گوزارەکردن لە خۆ (لەبەردەم دادگا) کە بە نەتوانینی بیرکردنەوەی ئایخمان دەگێڕێتەوە، خەسڵەتی هاوبەشی فەرمانبەری سادەن و ئایخمان و فەرمانبەرانی سەردەم لەو خەسڵەتانەدا هاوبەشن.

لەتەک ڕۆژنامە و بە هۆکاری خوێندنەوەی هەردوو کتێبی ئاماژەپێکراو، ئایخمان وەک سیخوڕێکی فەرمیی بەسەر چەند ناوەندێکی کۆمەڵایەتیی جووەکان دەستنیشان دەکرێت. هەر لەسەرەتاوە، خوێندنەوەی ئەدەبیاتی جوو بۆ ئەو، پێویستییەکی ناوەکی و مەعریفیی نەبووە و فەرمانێک بووە بەسەریدا سەپێنراوە، فەرمانیش لە تێگەیشتنی نازییەکان، مانایەکی ئاسایی و سنوورداری نەبووە و پیرۆزییەکی پێدراوە، زاراوەی (فەرمانپێکراو) بە واتای (ڕاسپێردراوی ئەرک) یان (هێڵگری فەرمان) هاتووە و (هێڵگر)یش، هاوشێوەی پەیامهێنی ئایینی، هێڵگری مژدەیەک بووە و بەرپرسیارێتییەکی گرنگ و قورسی خراوەتە سەر شان.(٦) ئەو، وەک هێڵگری پەیام، نموونەیبوونی فەرمانبەرانەی لەوەدا بینیوەتەوە کە هەرچەندە خاوەنی هەست و سۆزی مرۆڤانەیە بەڵام ئەو پاڵنەرە ناوەکییانەی ڕیشەکێش و فەرامۆش کردووە لە حاڵێکدا پێچەوانەی (بیرۆکە)ی فەرمان و ڕاسپاردنەکان، وەستابنەوە لە ژیانی کارگێڕییدا، ئامادەیی ئەوەی لەخۆیدا دروست کردووە کە باوکیشی بکوژێت ئەگەر فەرمانی پێبکرێت.(٧)

ئایخمان هێندە ئاوەزانی وەزیفە بووە کە بەردەوام بیری لای پلەبەرزکردنەوەکانی بووە و شاگەشکەی سەرکەوتنی کردووە، پلەبەرزکردنەوە لە ژیانی فەرمانبەر پاڵنەرێکی ناڕەوا نییە بە مەرجێک لە کەرامەت و مرۆڤبوونی کەم نەکاتەوە. جێی سەرنجە، پاش ساڵانێکی زۆر و سەروەختی وتەڵەوەرگرتنی، یادەوەریی ئەو، تەنها ئەو کاتانە چالاک دەبێت کە پەیوەندیی ڕاستەوخۆی هەبێت بە مەسەلەی پلەبەرزبوونەوەی، هەروەها تەنها ئەو جووانەی بیر دەکەوێتەوە کە لەژێر سەرپەرشتیی ئەو، کاریان کردووە.

یەکێک لەو جووانەی ئایخمان نایانناسێتەوە، دکتۆر (مایر)ە کە لە

دادگاکەی ئەرشەلیم شایەتێکی سەرکەنەکارە بە سەرییەوە. دکتۆر مایر چیرۆکی خۆی لە گێڕی، وا دەگێڕێتەوە:
(ئایخمان گوێی لەمان دەگرت و هەوڵی ڕاستەقینەی دەدا لە دۆخەکە تێبگات)، سەرڕاست، هەروەها ڕابردووی خاوێن بوو. هەمیشە بە (گەورەم) گازی دەکردم و کورسی دادەنا بۆ من. بەڵام لە شوباتی ١٩٣٩، هەموو شتێک گۆڕا. ئایخمان بەرپرسانی جووە ئەڵمانەکانی ڤیەنای بانگ کرد بۆ ئەوەی ڕێوشوێنی تازەی (کۆچپێکردنی ناچاریی) بخاتەڕوو. هەمان مرۆڤی پێشوو بوو بەڵام هەڵگەڕاوەیەکی ترسناک، (مافی ژیان و مردنی ئێمەی هەبوو. بە قێزەونیی پێشوازیی لێکردین، نالەبار بوو، نەیهێشت لە نووسینگەکەی نزیک ببینەوە و بەردەوام بە پێوە وەستابووین).(٨)

هەڵگەڕانەوە نائاساییەکەی ئایخمان بێ هۆکار نەبوو، لە نێوان ساڵانی ١٩٣٧ و ١٩٤١ چوار پلەبەرزکردنەوە وەردەگرێت کە خۆیشی پێشبینیی نەکردبوو، لەو خەونە وەدیهاتووەوە، بەشداریی کارگێڕییانە لە (چارەسەری کۆتایی) دەکات کە بە (هۆلۆکۆست) ناسراوە. هەڵگەڕان بە پەیژەی پلە، کە ئەوکاتە یەکجار سەرمەستی کردبوو، مەحاڵ بوو لە دوورەمەودا لە بەرژەوەندیی بێت، دواجار خۆی لە دادگای ئەرشەلیم، دەبینێتەوە.

ئایخمان تەنها فەرمانبەرێکی میریی نەبوو، لە ساڵی ١٩٣٤-ەوە پەیوەندیی بە دەزگای حزبییەوە هەبوو، بە کورتی فەرمانبەرێکی حزبی بوو. هاوشێوەی زۆرینەی فەرمانبەرە حزبییەکانی هەرێمی کوردستان، کە دەخوازن دەست بەسەر (هەموو شتێک)دا بگرن. لە دادگای ئەرشەلیم، سارفاتیوس-ی پارێزەری، داکۆکی لە ئایخمان دەکات و پێی وایە نەزۆککردن و کوشتن بە غاز و ڕێگە پزیشکییەکانی دیکە، ناکەوێتە سەرشانی و تۆمەتبار بێ-تاوانە و بەرپرس یەکێک لە فەرمانبەرەکانییەتی بە ناوی ڕۆڵف غونتار کە بەردەوام سەرپەرشتی پرسە پزیشکییە کوشندەکانی کردووە، لەبەرشدا هاوشێوەی بەرپرسانی هەرێم کە فەرمانبەرانی خوارەوە ڕووبەڕووی لیژنەکانی لێکۆڵینەوە و دادگاکان دەکەنەوە و خۆیان وەک هەمیشە بەرپرسیارێتیی کارەکانیان هەڵناگرن، جێی ئاماژەیە بەڕێوەبەرانی گشتی و وەزیرەکان بە دەگمەن نەبێت پێشنیازی لێپێچینەوە و سزایان لە لایەن لایەنە تایبەتمەندەکانەوە بۆ ناکرێت و تۆڕی گەندەڵیی تەنها ماسییە بچووکەکان دەگرێت، ئەو شانۆگەرییە قێزەونە لە بنەڕەتدا بە مەبەستی خۆبێتاوان نیشاندان و تێوەگلاندنی کەسانی دیکەیە، بەڵام چ بەرپرسان و چ فەرمانبەرانیش ناخوازن یان ناوێرن یاخود بە

بیریاندا نایەت سەرکردەی حزبییە دەسەڵاتدارەکان تۆمەتبار بکەن کە هەمیشە ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ فەرمانپێکەر و سەرچاوەی پێشێلکارییە یاساییەکان، لە فەرمانەکانیان نەنووسراوەن لەبەرئەوەی لە دەرەوەی پێکهاتەی دامەزراوەیی حوکوومەتن، وەک ئەوەی لە دادگای نۆرنبێرگ-ی نێودەوڵەتی تایبەت بە تۆمەتبارانی جەنگی جیهانیی دووەم و دادگای ئۆرشەلیم سەبارەت بە ئایخمان دەبینرا و لە تەواوی بەڕێوەچوونی دادبینییەکان تۆمەتبارانی لەمەی هیتلەر-یان نەکرد.

ئایخمان وەڵای هەموو هەڵەکانی لە ژیانی کارگێڕییدا کە بە هۆیەوە ڕووبەڕووی دادگا کرایەوە، بەردەوام کەسێکی ملکەچ و بیرتەسک و یەکجار ڕژد (جدي) بوو بە ئەرکەکانی، هیچ کاتێک کەسایەتییەکی ڕقئەستوور یان شێت یاخود تینوو بە خوێن نەبوو، هەندێش ساویلکە نەبوو، تاکڕەوانەش بڕیارەکانی دەرنەدەکرد، لەپێناو خۆپاراستنی دواڕۆژ، بەردەوام کارەکانی بە فەرمانەکانی سەرووی خۆی، تەکمە دەکرد، دوای وەرگرتنی (ڕێنمایی) هەوڵی دەدا بڕیارەکانی بە شێوازی (پێشنیاز) گەڵاڵە بکات و بخاتەڕوو، بەڵام کێشەکان لە شوێنێکی ترەوە دزەیان دەکرد، ئەو لە چەندان بۆنەدا و لەبەردەم دادگاکەدا هەوڵی ڕوونکردنەوەی ئەوەی دەدا کە گوتەکانی فوهرەر هێزی یاسایان هەبوو لە ڕایخی سێیەم، ئەمە بە واتای ئەوەی فەرمانە ڕاستەوخۆکانی هیتلەر پێویستیان بە نووسینەوە نەبووە، بۆیە هەرگیز داوای فەرمانی نووسراوەی هیتلەری نەکردووە، وەک خۆی دەڵێت (بە هیچ شێوەیەک بەڵگەیەکمان بەردەست نەکەوت کە پەیوەندیدار بێت بە مەسەلەی چارەسەری کۆتایی، بە دڵنیاییەوە هەر نەبووە).(٩) لە کاتەکەدا ئایخمان بەرپرسی سەرەکیی دۆسیەکانی چارەسەری یەکەم (دەستبەسەراگرتنی سامانی جووەکان و کۆچپێکردنیان)و چارەسەری دووەم (کۆکردنەوە و بەڕێکردنیان بە ئۆردوگا زۆرەملێکان)و چارەسەری کۆتایی (کوشتن و پاکتاوکردنیان) بوو. ئەفسوونێکی کەسیی نەک دەمارگیریی لەڕەدا هەبوو، بەڵام سەراسیمەیی لەڕادەبەر و پێڕگیری ئایخمان بە هیتلەر، لەوەوە هاتبوو کە بە هۆیەوە ئەوی لە فەرمانبەرێکی بچووکەوە کردبووە ڕاوێژکارێکی گەورەی ڕایخ، وەک یەکێک لە شایەتەکانی دادبینییەکە وتبووی.

هەرچەندە ڕێسایەکی کارپێکراو هەیە لە دادگاکاندا کە تۆمەتبار بێ تاوانە تا تۆمەتەکەی بەسەردا ساغ دەبێتەوە، بەڵام هەر ڕفاندنەکەی، پێشێلکردنی یاسای نێودەوڵەتی و تاوانبارکردنی پێشوەختەی ئایخمان بوو، وەک لە وەڵامی ئەوکاتەی حکومەتی ئیسرائیل

بە ئەرژەنتین دەردەکەوێت، دادگاییکردنیشی نە لە نیشتمانی یەکەمی (ئەڵمانیا)و نە لە نیشتمانی دووەمی (ئەرژەنتین)و نە لە دادگایەکی نێودەوڵەتی بەڵکو لە وڵاتی تازەدامەزراو یان سەرکەوتوو (ئیسرائیل)، هەڵگری پرسیار و کەلێنی یاسایی بوو، سەرەڕای چەندان تێبینیی یاسایی دیکە لەسەر کەی دادبینییەکە کە هانا ئارێنت، لە سەرەتاوە تا کۆتایی، وەکو ڕۆژنامەنووسێک چاودێریی کردووە، وێڕای ئەوەی لەسێدارەدانەکەی بە شایستە زانیوە، بەڵام پێی وایە (دادگایی، هەروەها حوکم، ستەمکارانە بوو).(١٠) ئایخمان کە بەرپرسی گواستنەوەی جووەکان بوو، ئاگادار بوو بە چارەنووس و پاکتاوکردنیان، ویستی کوشتنیش لەلایەن ئەوەوە هەرچەند ناڕاستەوخۆ بێت دوای دانیشتنە زۆروزەبەندەکانی داگا سەلمێندرابوو، بۆیە هەردوو کۆڵەگەکەی تاوان لە یاسادا کە زانین و ویستە، بەرجەستە ببوو، ساغبوونەوەی تۆمەت و حوکمدانەکەی حەتمی بوو.

چیرۆکی کۆتایی و مەرگەساتی ئەو فەرمانبەرە، ئایخمان، بە لای ئارێنتەوە، پووچێتی و ترسناکیی شەڕ و خراپەمان نیشان دەدات کە بە پێچەوانەی چاکە هیچ قووڵاییەکی نییە، وەک دەزانین (ڕاپۆرتێک لەمەڕ پووچێتیی شەڕ) ناونیشانی لاوەکیی کتێبی (ئایخمان لە ئۆرشەلیم)ە. شەڕخوازیی بە سروشتێکی گشتگیر و بیرۆکراتییانەوە، مرۆڤەکان دەگۆڕێت بە فەرمانبەر و دەیانکات بە عەرەبانەی کارگێڕی و دایاندەشۆرێت و ڕووتیان دەکاتەوە لە مرۆڤبوون و مرۆڤایەتییان.(١١)

بە لای ئارێنتەوە ئایخمان هەست بە ئازاری ویژدان ناکات، لەبەرئەوەی وا نازانێت خراپەکارە و تاوانی ئەنجامداوە و لەو بڕوایەدایە وەک فەرمانبەر، نەک وەک مرۆڤ، فەرمانی جێبەجێ کردووە. لێرەدا دەشێ بپرسین: ئایا مرۆڤ کۆیلەی فەرمانپێکراوە یان هەمیشە لەتوانایدایە ئازادانە بژاردەکان، بە چاکەو خراپەشەوە، یەکلا بکاتەوە؟ بە وەڵامێکی سادە دەتوانین بڵێین: دەکەوێتە سەر تێگەیشتن و هەڵسەنگاندنی دۆخی بابەتی و دۆخی خوودیی هەر کەسێک. سەبارەت بە ملکەچی و گوێڕایەڵیی کوێرانەش، دەروونشیکاریی و تاقیکردنەوە زانستییەکان، ئەنجامی جیاوازتر لە شیکردنەوەی هانا ئارێنت-مان پێدەدەن. بە بڕوای ئێمە ڕەوا نییە، هەمان بەهانە، بدەینە دەست (موستەشارەکانی فەوجە خەفیفە)و سەربازانی سوپا و بەعسییەکان لە مەسەلەی بەشداریکردن و ئەنجامدانی تاوانی ئەنفالی کورد، کە گوایا تەنها فەرمانی سەرووی خۆیان جێبەجێ کردووە و تۆمەتبار نین و ناتوانرێت تاوانەکانیان بسەلمێندرێت.

ئایخمان، ڕۆژی پێنج شەممە ڕێکەوتی ۳۱ی مایسی ساڵی ۱۹۶۲، بە تۆمەتی (تاوان دژ بە مر□قایەتی) بڕیاری لەسێدارەدانەکەی جێبەجێ دەکرێت و خۆڵەمێشەکەی فڕێدەدرێتە دەریای ناوەڕاستەوە، لە ئەودیوی ئاوە هەرێمییەکانی ئیسڕائیل. ئەو فەرمانبەرە سادەیە، هاوسەر و چوار منda□ دوای خۆی جێدەهێڵێت.

لەم کتێبەشدا (ئایخمان لە ئۆرشەلیم)، بە هەمان شێوەی کتێبەکەی تری (هەلومەرجی مرۆیی)، هانا ئارێنت جەخت لە (ناوازەیی کردەی مرۆیی) دەکاتەوە. لە پەیوەندیی بە ئازایەتیی گەل و حوکوومەتی دانیمارکی و لە مەسەلەی (چارەسەری کۆتایی)دا، ئارێنت دەڵێ ئەوە بەڵگەی کاریگەریی هێزی ناتوندوتیژ و بەرگریی نەرێنییە، لە بەرامبەر نازییەکاندا کە هێزی زۆردارانه و ئەوپەڕی توندوتیژی ڕاگرت. بەنموونە سەرەڕای داگیرکرانی دانیمارک لە لایەن نازییەکانەوە و هاوپەیمانێتییان، دانیمارکییەکان ڕەتیان کردەوە بەشداریی بکەن لە کۆمەڵکوژیی جووەکانی وڵاتەکەیان و تەنانەت کۆچپێکردنیان، دوای ئەوەی ئەڵمانیای هیتلەری بە ورییای□وە ڕێکاری (نیشانەی زەرد)ی لەگەڵیان ورووژاند، بۆ ئەوەی هاوشێوەی وڵاتانی دیکەی ژێردەست و داگیرکراویان، جووەکان لە هاووڵاتیانی دیکە جیا بکرێنەوە وەک یەکەم هەنگاوی لە هاووڵاتیبوختن و لە مرۆڤخستن و دەسبەسەرداگرتنی سامان و کۆچپێکردن و کوشتنیان، بۆیە بە سادەیی وەڵامیان دانەوە کە ئەگەر بخوازن ئەو (ڕێکار)ە بسەپێنرێت، لەو حاڵەدا پاشا یەکەم کەس دەبێت نیشانەی زەرد بەخۆیەوە دەکات، هەروەها گەورە فەرمانبەرانی دانیمارک هەڕەشەیان کرد ئەگەر هەر ڕێوشوێنێک دژ بە جووەکان بگیرێتەبەر، بە ناچاریی واز لە کاری فەرمیی دەهێنن.(۱۲) نازییەکان بە ناچاری وازیان لەو ڕێکارە هێنا یان لە چاوەڕوانیی دەرفەت دوایان خست. پاش چەند مانگێک لە بوڵگاریا، هەمان ڕوداوی دانیمارک دووبارە بووەوە.

✧

ناوزەدی (مرۆڤی بچووک) پڕ بە پێستی کەسێکە کە مرۆڤبوونی خۆی پێشێل کردووە، ئامێزانی (وەزیفە، پیشە، ڕێکخراو، حزب و دامەزراوە) بووە وەکوو کۆیلەیەکی فەرمانپێکراو. ویلهیلم رایش لە کتێبی (گوێ بگرە پیاوی بچووک)،(۱۳) باسی ئەو مرۆڤە ملکەچانە دەکات کە لەبری ئەوەی ئامانجیان گەورەیی خۆیان بێت، هیتلەر و ستالین-یان بە بەڵێ و سەرلەقاندن و چوونەژێر فەرمان، خوڵقاندووە. بەڵام مرۆڤی بچووک کێیە، جگە لە خۆمان؟! پێویستە پێش ئەوەی ئەو تۆمەتە ئاڕاستەی کەسانی دیکە بکەین، ئەو مرۆڤ□ (گ□رگن□،

خۆشباوەڕە، ڕەزامەندە، بۆرە، بچووکە) لە خۆماندا بکوژین، ئەمەش کارێکی بوێرانە و ترسناکیشە، دەرکەوتووە (زۆرینە) بڵندی و باڵایی ناوێت و هەست بە دڵنیایی دەکات لە هەمیشە مانەوەی نێو گاڕان و ب▯ (ب▯ژی، ب▯ژی)، ستەمکار بۆ خۆی دروست دەکات و ڕاوی ئەو مرۆڤە گەورا نەش دەنێت کە گەرەکیانە هانی ئەوانی دیکە بدەن خۆیان بناسن و خۆیان بن.

ویلهیلم ڕایش، هاوشێوەی هانا ئارێنت، لە ژێر هەڕەشەی هیتلەر و مرۆڤە بچووکەکان، بە جیا، هەردووکیان، ئەڵمانیا جێدەهێڵن و لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا دەبنە کۆچبەر، لە جیاتی بڕواهێنانیش بە بچووکیی خۆیان، وەک مرۆڤی گەورە و بەرپرسی مرۆڤایی▯تی، بە سەرکردە چەواشەکار و مرۆڤە بچووکەکانیان گوت: نا.

ئیبراهیم ناودەشتی

سەرچاوەکان:

١
آرندت، حنة (٢٠١٤): أيخمان فی القدس/ تقرير حول تفاهة الشر، ترجمة نادرة السنوسي، إبن النديم للنشر والتوزيع، الجزائر. ص ٣٢.

٢
سەرچاوەی پێشوو ل ٥٧.

٣
سەرچاوەی پێشوو ل ٥٩.

٤
سەرچاوەی پێشوو ل ٥٩.

٥
سەرچاوەی پێشوو ل ٧٨.

٦
سەرچاوەی پێشوو ل ٦١.

٧
سەرچاوەی پێشوو ل ٧٨.

٨
سەرچاوەی پێشوو ل ١٠٥.

٩
سەرچاوەی پێشوو ل ٢٠١.

١٠
سەرچاوەی پێشوو ل ٣١٨.

١١
سەرچاوەی پێشوو ل ٣٦٠.

١٢
سەرچاوەی پێشوو ل ٢٣٠.

١٣
ڕایش، ویلیام (٢٠١٠): گوێ بگرە پیاوی بچووک، وەرگێڕانی خەبات عارف.